

Tijl, een vuist in het hart

Ter gelegenheid van het Charles De Coster-jaar, vroeg het Masereelfonds aan poppentheater Taptoe een stuk te creëren rond de figuur van Uilenspiegel.

Frèek Neiryck (F N), de huisauteur van het gezelschap, die na een literair debuut in de poëzie en het toneel sinds een vijftal jaren zeer intens bezig is met zowel de theorie als de praktijk van het dramatisch genre poppentheater. Zijn werk werd bekroond met het Landjuweel voor poppenspel, de L. P. Boonprijs en de Pol de Montprijs voor toneel, en Paul Berkenman (P B), Gentse toneelauteur en dichter, auteur van o.a. « Papavers in de poppenkast », « 50.000.000 » — een stuk over Karl Liebknecht en Rosa Luxemburg —, « Een land waarin men leven kan » enz. schreven samen het poppentoneelstuk 'Tijl, een vuist in het hart' (1) dat in première ging in Dendermonde op 29 maart jl. In een reeks scènes geïnspireerd door het boek van De Coster, wordt Tijl symbool van de strijd voor de vrijheid, belicht. Het Vlaams Marxistisch Tijdschrift had met beide auteurs volgend interview.

VMT : Hoe is het stuk ontstaan ?

F N : Marionettentheater Taptoe heeft van het Masereelfonds de opdracht gekregen om in het kader van het Tijn Uilenspiegeljaar een stuk te maken met poppen. Het was een brede opdracht : wij konden daar verder mee doen wat wij wilden.
Ik schrijf meestal de stukken voor Taptoe, maar ik heb weinig ervaring met historische stukken ; anderzijds loopt er dan toch in Gent iemand rond die ervaring heeft met die dingen en die onder andere het Pacifikatiespel geschreven heeft, en die deze periode als dusdanig toen ontzettend goed bestudeerd heeft, maar die nooit poppentheater geschreven had. Daarom dacht ik om aan Paul Berkenman te vragen om samen met mij het stuk te schrijven.

P B : Van zodra ik dat hoorde was ik wel entoesiast, dat figuur van Tijn voor poppentheater, daar leek mij wel iets in te zitten. We moesten wel afspreken over welke Uilenspiegel het stuk ging handelen, want tenslotte vertegenwoordigt de Uilenspiegel van De Coster een van de verschillende facetten van deze figuur. Er bestaan tientallen legendes van Uilenspiegel. De meest beroemde, de beste en degene die het meest zin heeft, is die van De Coster die zich precies situeert in die vrijheidsstrijd, de strijd van de geuzen tegen de verdrukking, de Spaanse bezetting, enz. Dat is de periode van de Pacificatie van Gent. Wij hebben dan De Coster aangepakt maar dat bleek zo'n reusachtig boek te zijn om op die kleine scène te spelen.
De samenwerking is heel goed gegaan. Freek en ik hebben er dikwijls tot laat in de nacht aan gewerkt.

VMT : Ik heb het stuk gelezen. Zuiver aan de tekst te oordelen heb ik de indruk dat het niet noodzakelijkerwijze voor poppen gemaakt is, dat

het eventueel ook voor gewone acteurs speelbaar is. Het is wel degelijk in functie van een poppentheater geschreven ?

F N : In eerste instantie en essentieel is het stuk voor poppen geschreven. Maar toen de tekst af was hebben we tegen elkaar gezegd : het kan misschien net zo goed door acteurs gebracht worden, alleen zit je voor akteursteater met een aantal scenografische moeilijkheden. In poppentheater verander je op één minuut een compleet decor, wat je niet altijd kan met de machinerie van het teater.

Ik heb het stuk nog een paar keer herlezen en ik vind het eerlijk gezegd iets te summier kwa structuur om het met acteurs volledig te gaan spelen. Het blijft wel een uitdaging om het te doen. Ik vind het eigenlijk niet erg, want we hebben het in feite bedoeld voor de zeer essentiële vorm van dramaturgie die poppentheater eigenlijk is, waar je bijna niet op de psychologische toer kan gaan en waar je gebonden blijft aan die vrij emotionele expressie van een pop. Een pop die het meer moet halen van de actie, van de spelmatigheid die erin zit.

VMT : De symbolische waarde van de personages is meer benadrukt dan de psychologische. Met poppen kan je niet anders werken ?

P B : Inderdaad, een pop beschikt slechts over één gelaatsuitdrukking. Alles moet in de stem van de acteurs liggen die de tekst zeggen. Freek heeft me een paar keren moeten remmen door op te merken : 'Een pop kan dat niet'.

F N : Terwijl andere dingen dan weer wel kunnen. De scène met de draak kan je niet beter weergeven dan met poppen. In een akteursteater zou dat een ongeloofwaardig plat effect worden. De communicatie tussen toeschouwer en wat er op scène geboden wordt, is totaal anders. Zo'n

draakscène is zeer aanvaardbaar in een poppentheater.

VMT : Er zijn naar mijn gevoel een aantal ideeën in de figuur van Uilenspiegel die speciaal op de voorgrond getrokken zijn in het stuk.

P B : Ja, de vrijheidsdrang bijvoorbeeld, de strijd van Uilenspiegel tegen de draak, de draak die in feite het kapitalisme voorstelt. Er is een analogie met de zeven hoofdzonden. Die komen eigenlijk voort uit de hebzucht van de mensen en wanneer zij overwonnen worden, laat Tijn de zeven goede eigenschappen van de mensen triomferen : in plaats van hebzucht, solidariteit, enz...

F N : Daarmee zit je weer in de essentie van de dramaturgie van poppentheater. Die draak zou op een grote scène als hij al technisch verwezenlijkbaar was, noodzakelijkerwijze anekdotisch worden terwijl hij hier duidelijk symbolisch wordt bepaald, meer bepaald voor het kapitalisme.
Ook voor de ongrijpbaarheid, voor de vele gezichten die dat kapitalisme heeft, en die alleen maar overwinbaar wordt op het einde van het stuk, wanneer het volk het inzicht gekregen heeft dat alleen door alles samen te gaan doen, dat je dan pas dat grote monster kunt aanpakken. Het is pas op het moment dat Tijn inderdaad een tijd lang met de geuzen rondgetrokken heeft, gemilitieerd heeft met de basis, dat hij die draak aanpakt en aankan. Nu, als je dat op een teaterscène zou doen, dan verval je in anekdotiek, terwijl het symbool is van een klasse, die dan die draak overwint.

VMT : Er is verschillende keren bewust de nadruk op gelegd dat de bevrijding alleen door zichzelf kan gebeuren. Niemand kan het volk bevrijden tenzij hij het zelf doet ?

P B : Ja, en dat is dan historisch ook juist, want tijdens

heel die vrijheidsstrijd was de voornaamste leuze van de geuzen : ' Help Uzelf, zo helpe U God ! '. Dat was het groeien van het bewustzijn in die tijd.

Ik vind dat in heel die vrijheidsstrijd van de 16de - 17e eeuw er heel wat analogie zit met onze tijd. Ik heb toevallig vandaag de vergelijking gemaakt met Vietnam : een klein land dat 30 jaar lang vecht tegen een veel machtiger land en tenslotte de vrijheid verwerft.

In de Nederlanden is er voor de eerste keer in de 17e eeuw een Republiek opgericht. Later zijn de Nederlanden weer een koninkrijk geworden. Er is daar op dat ogenblik een volksopstand geweest tegen een veel grotere macht. Wat er achteraf van geworden is, is weer wat anders.

Er is ook een analogie in de ideologische tegenstellingen, die toen grotendeels op de godsdienst gebaseerd waren en die nu op de klassenstrijd gebaseerd zijn. De klassenstrijd die toen toch al meespeelde : de zeer grote vervolging van de Anabaptisten bijvoorbeeld was zuiver ingegeven door het feit dat dat mensen van de lagere klassen waren, tegenover de Calvinisten die ook vervolgd werden maar in mindere mate werden bestraft.

Er is ook een onderscheid in die periode tussen het sociaal bewustzijn en het godsdienstig bewustzijn. De revolte tegen Rome was een revolte tegen het kapitalisme van Rome, tegen de machtigen, tegen de onderdrukking. Het rijk van Karel V en Filips II, dat waren wereldrijken. Dat identificeerde zich met het katholicisme.

F N : Wat belangrijk is in het stuk is dat Tijl een exponent van zijn klasse is, dat hij niet de alleenstaande held is die vooruitgestoten wordt, dat hij gewoon een exponent van de klasse is waarin hij opgegroeid is, van jongsafaan, en waarin hij ook van thuis uit een kritische instelling van meegekregen heeft. En dat hij aan die kritiek uiting geeft samen met andere mensen, vooral

met Lamme, die ook een symbool is : dat van de arbeider die enkel gaat reageren op het ogenblik dat zijn hebben en houden in gevaar is. Dat Tijn heel de tijd gebonden blijft met die klasse, dat hij geen held is, dat hij hooguit de woordvoerder is, de handelende figuur van een klasse. Dat vind ik wel belangrijk in die kontekst.

VMT : Ook de reactie tegen Lumey is opvallend.

P B : Dat idee komt ook uit het boek van De Coster : tegenover de onderdrukking moet ge geen nieuwe onderdrukking zetten.

VMT : Dit is dus wel duidelijk de bedoeling : aantonen dat de strijd voor vrijheid een voortdurende strijd is.

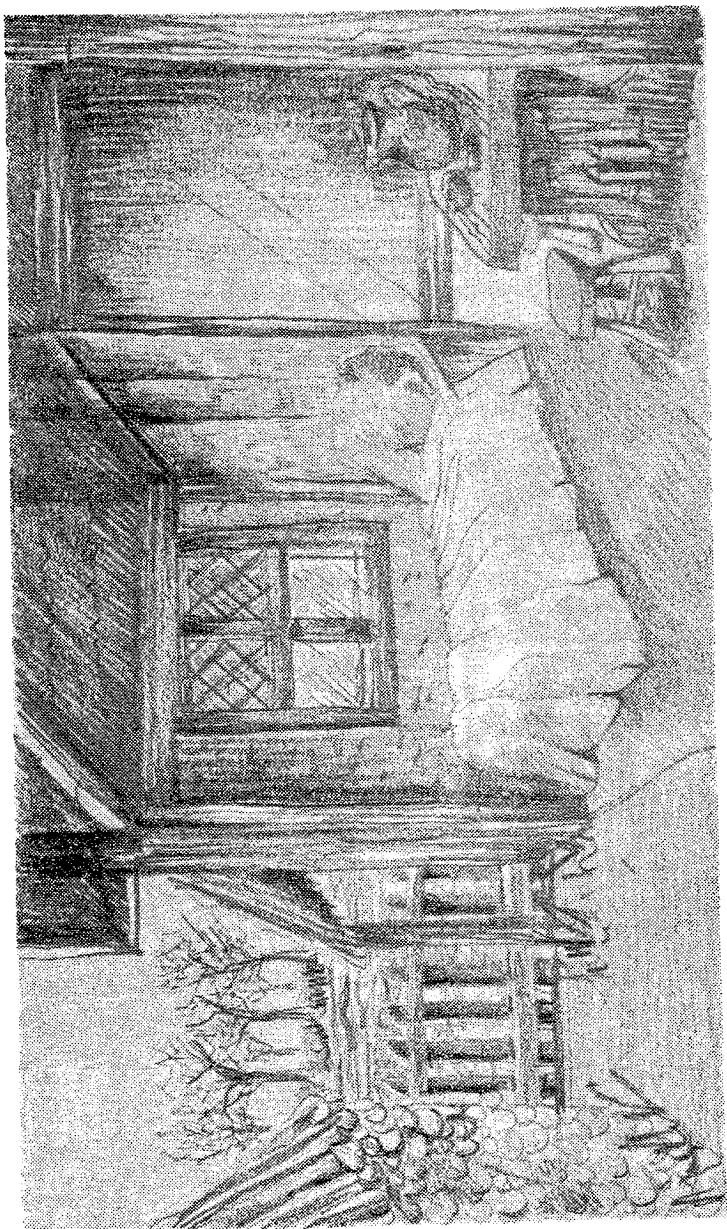
F N : Geen nieuwe hiërarchie kreëren. Het gevaar zit daar ook in : wij hebben een zekere impakt gekregen, we moeten nu zien dat we die niet misbruiken ten opzichte van de anderen. We hebben de macht in onze handen, maar we mogen die macht dan ook niet misbruiken.

VMT : Naast Tijn de vrijheidsheld, is er ook de guitige Tijn : hoewel daar bij jullie niet de klemtoon op ligt, is hij toch ook niet weggegomd ?

F N : Neen, integendeel. In het stuk zit ook gezonde volkshumor, die het volksteater juist zo boeiend maakt. Humor van een niveau dat je in de beste komedies soms niet vindt, dat iets dat Tijn en Lamme ontzettend hebben. Vooral Lamme, niet zozeer vanuit hem maar door wat er met hem gebeurt.

Er is ook een reactie tegen de patronage - Uilenspiegel. Niet bang zijn van sommige dingen te zeggen die een beetje naar het triviale toe gaan.

Wij hebben getracht de juiste atmosfeer te scheppen, en duidelijk afstand te nemen van de



held zonder smet noch vrees, zoals men hem soms voorstelt.

P B : Ook bij De Coster is hij niet de held. Hij komt in moeilijkheden en door zijn spitsvondigheid, handigheid en lef slaat hij er zich door.

F N : Ook daarin is hij zeer volks.

P B : Tenslotte is Tijl een figuur die uit de schelmenroman komt. Daar ligt de oorsprong. Er is wel een analogie te maken met Reinaart, die ook allerlei zaken naar zijn hand zet, die de zwakheden van de anderen gebruikt, meestal op een zeer plezierige manier. Bij De Coster is er natuurlijk een element bijgekomen : dat is de vrijheidsstrijd, wat je bij Reinaart nog niet hebt. Dat is hem in zijn tijd kwalijk genomen : zijn Tijl is te vooruitstrevend en te libertijns.

VMT : Dat komt ook in jullie stuk duidelijk tot uiting. Tijl en Lamme zijn allebei mensen die graag goed eten, graag goed drinken, graag goed vrijen.

F N : Dat heeft ook te maken met het feit dat we het cliché van de vette Lamme en anderzijds de ranke, verfijnde Tijl hebben willen vermijden.

P B : Bij De Coster zit het er ook niet meer in. Lamme is meer de passieve, de man die maar revolutie zou maken als hij honger heeft en die men moet helpen en aansporen. Dit is ook zo in het boek van De Coster. Hij vecht voor de zaak en zal er desnoods zijn leven voor geven omdat hij een eed van vriendschap met Tijl gezworen heeft, maar heel de tijd loopt hij te zagen dat hij terug naar huis wil.

VMT : En de taal waarin het stuk geschreven is ?

P B : Het is Nederlands, maar sterk 'Vlaams' getint. We hebben dit bewust gedaan in functie van

het volkse karakter van het stuk. In oorsprong is Tijl in feite een internationaal figuur. Het is De Coster die hem duidelijk in Damme situeert : wij konden de Vlaamse boerenmensen toch geen beschaafd Hollands doen spreken. Het is echter ook geen dialekt.

- F N : De taal is ook een beetje naar het stroeve toe : zo hebben wij bewust gekozen voor de gij-vorm, om een zekere sfeer te scheppen.
- P B : Ook de taal van De Coster is zeer persoonlijk : met veel Vlaamse uitdrukkingen en archaïsmen : ook dat hebben wij in het stuk willen weergeven.
- VMT : De tekst die door de poppen gesproken wordt, is op band opgenomen door acteurs van de Nieuwe Scène. Hoe zijn de geluidsopnamen verlopen ?
- F N : Op het laatste moment hebben Charles Cornette en Hilde Uyterlinden die de twee belangrijkste rollen zouden spelen, het laten afweten.
- P B : De andere mensen van de Nieuwe Scène zijn hun belofte trouw gebleven.
- F N : Op het laatste moment hebben we dus een rolverandering moeten aanbrengen. We zijn wel zeer tevreden over Hans Royaards, die de rol van Tijl speelt, en voor de rol van Katelijne hebben we Suzanne Juchtmans bereid gevonden.
- VMT : En de andere rollen ?
- F N : Die zijn als volgt verdeeld :
 Nele : Machteld Ramoudt
 Klaas : Jan Declair
 Lamme : Filip Van Luchene
 Soetkin : Reinhilde Declair
 De baljuw : Bert Van Tichelen
 Grijpstuiver : Werner van der Sarren

Vreemdeling : Paul Wuyts

De rechter : Raf Reymen.

Het stuk wordt niet alleen met band gespeeld. De voorstelling begint als volgt : de toeschouwers komen binnen in de zaal. Er staat een lege scène, een opbouwwerk zoals er op een middeleeuwse markt stond, in hout. Bij het begin van de voorstelling komen de spelemannen de zaal in met manden met poppen en hun poppentheater en in dialogvorm bouwen zij een poppentheater op en pas als het decor opgebouwd is komt de verteller naar voor en begint de voorstelling. Dit alles gaat reeds gepaard met spelelementen.

VMT : De verteller is een acteur ?

F N : Ja, er komen verschillende acteurs vóór het poppentheater spelen in de loop van het spektakel. Zo is er een scène met een bedelpater. De pater begint life en zijn rol wordt dan overgenomen door een pop. Op een ander ogenblik komen een paar geuzen zingen voor het poppentheater. Op een bepaald moment komt de vrouw terug die een man op de brandstapel heeft zien sterven en nog verder komen twee mensen dronken terug van een bruiloftsmaal. Het zijn allemaal elementen die met life-acteurs in de zaal worden gespeeld.

VMT : De tekst voor deze passages is niet in de uitgave van het toneelstuk opgenomen. Gaan jullie hier improviseren ?

F N : Bij sommige life-passages kan improvisatie bijkomen, maar er is een tekst voor. Deze teksten zijn echter louter geschreven in functie van de regie. Zo wordt gedurende de opbouw van het poppentheater een balk aangebracht die op een galg lijkt : hierop wordt dan ingespeeld. Zo'n tekst is natuurlijk niet bruikbaar in een ander regiekoncept of bij acteursteater.

VMT : Hoeveel spelemannen zijn er ?

F N : Vier spelemannen voor de hele akie.

VMT : Met al die poppen vergt dat toch veel technische ervaring ?

F N : Die mensen zijn professionele mensen van Taptoe, een ongesubsidieerd gezelschap. Dat betekent dat één man full-time betaald wordt door de vereniging en dat de drie andere mensen betaald worden per opdracht. De full-time speler heeft amper het minimumloon. Wij hopen dat het poppentheater ooit op hetzelfde niveau zal gesubsidieerd worden als het theater, namelijk door een dekreet.

VMT : Maar jullie krijgen toch wel subsidie ?

F N : In totaal hebben wij 60.000 F subsidie, wat niets is om vier mensen, die konstant bezig zijn, te betalen.

VMT : Die mensen hebben dus als hoofdactiviteit het poppentheater ?

F N : Ja, van zodra het dekreet er komt doen die vier mensen niets anders meer dan het poppentheater, maar kunnen hiermee momenteel niet in leven blijven.

VMT : Zijn die zuiver in België gevormd ?

F N : Ja, alleen Luk heeft ook in Duitsland een vorming gehad. De mensen die spelen zijn Luk De Bruycker, Rein Bogaerts, Alain Ongenaet (voor de dagvoorstellingen) of Linde Vanneste (voor de avondvoorstellingen) en ikzelf. De dekors zijn van Erik Van de Pitte. Het stuk gaat in avondvoorstelling eerst en vooral voor het Masereelfonds en het Vrije Circuit, en ook in schoolvoorstellingen van de Culturele centra. Wij hebben dit jaar ' De Kleine Prins ' gespeeld

en we gaan volgend jaar 'Tijl Uilenspiegel' spelen. We hebben vorig seizoen een tweehonderdtal voorstellingen gegeven, maar dit is niet vol te houden. De produktie van 'De Kleine Prins' heeft bijna een half miljoen gekost. 'Tijl' kost reëel aan aanmaakkosten tegen de 250.000 F, waarvan het Masereelfonds gelukkig een stuk voor zijn rekening neemt. Er is het aanmaken van het staketsel en de dekors. De klank moet opgenomen worden, de studio moet betaald worden en de banden, de rollen moeten opgenomen en gemonteerd worden. Ook muzikale overgangen die daar tussen komen, life elementen: op een bepaald ogenblik wordt Grijpstuiver in het water gegooid. Dat vraagt uren studiewerk om die plons precies te hebben. Op een moment is er een hysterisch klokkengeluid. Voor je dat gevonden hebt, op tientallen platen, dat zijn allemaal uren studiewerk.

VMT : En de auteurs ?

F N : Neen, de auteurs worden niet betaald. De repetities van onze mensen worden ook niet betaald. Die drie mensen worden per voorstelling betaald. Luk De Bruyker is de full-time man, die het sekretariaat doet, de kontraktenadministratie. Hij is de produktieleider, hij ontwerpt alle poppen en meestal de dekors, hij doet dus alle werken.

VMT : Hoe is het eerste kontakt van een toneelacteur met het poppentheater verlopen ?

P B : Ik geloof wel dat ik zal herbeginnen. Het was voor mij iets totaal onbekends, helemaal verschillend van de poppenspelvoorstellingen voor kinderen die ik tot dusver gezien had. Ik had geen idee van de beperkingen en de mogelijkheden van het genre. Ik voel er wel veel voor om het in de toekomst nog te doen.

F N : Hoe meer een kunst beperkingen heeft, hoe moeilijker. Het is het trechtereffekt. Je zoekt naar een opening, naar de essentie ervan. Het geestige als je samen een stuk schrijft is dat je elkaar geen enkele verzwakking toestaat. Als je alleen een suk schrijft geef je gemakkelijker aan jezelf toe. Als je het met twee doet, zit er toch altijd één op de vingers van de ander te kijken en meestal is het beter.

VMT : Is jullie Tijn ook voor kinderen bedoeld ?

F N : Neen, wij programmeren het voor jonge adolescenten vanaf twaalf jaar, en natuurlijk ook voor volwassenen.

Na de eerste voorstelling schreef de inspekteur van het ministerie (opvoeringen van het stuk komen in aanmerking voor subsidiëring door het Ministerie van Cultuur) in zijn beoordeling : « Bij de opvoering door Taptoe worden toneelspel en poppentheater derwijze handig met elkaar gekonfronterd dat de toeschouwer, zelfs al maakt bij het opstellen van de poppenkast mee, zich gewoon niet meer bewust is van het doorheen weven van beide genres. Op deze manier, en mede dankzij het voortreffelijke poppen- en toneelspel, slaagden de auteurs erin de geest van het monumentale werk van De Coster aan het publiek over te brengen : Tijn Uilenspiegel, niet zozeer als de schelm, de grappenmaker, maar wel als de eeuwige revolutionair, die het door zijn geest haalt op de brutaliteit van de verdrukkers en uitbuiters. »
Laat ons dus hopen dat 'Tijn, een vuist in het hart' talrijke opvoeringen kent in het Vlaamse land.

Interview : J. De Boever

VOETNOOT

- (1) De tekst van dit stuk werd uitgegeven door het Masereelfonds. Deze pocketuitgave wordt verkocht op de voorstellingen, of is te verkrijgen door storting van 75 F + 10 F port op PCR 000-0944464-72 van het Masereelfonds - Gent. Voorstellingen kunnen geboekt worden bij het Masereelfonds - Gent, of rechtstreeks bij Taptoe : Provenierstraat 9 - 9000 Gent. Tel. 091/23 67 58.